

«ТАСДИҚ МЕКУНАМ»

Ректори МДТ «Донишгоҳи давлатии тиббии Тоҷикистон ба номи Абӯалӣ ибни Сино»
д.и.т., профессор Гулзода М.К.

с. 2022

ТАҚРИЗИ

муассисаи пешбар – МДТ «Донишгоҳи давлатии тиббии Тоҷикистон ба номи Абӯалӣ ибни Сино» ба кори диссертатсионии Пиров Аламшо Каримович дар мавзуи «Хувияти чандсатҳӣ ва хусусиятҳои ташаккули он дар фазои бисёрфарҳангӣ (таҳлили фалсафӣ-иҷтимоӣ)» барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои фалсафа аз рӯйи ихтисоси 09.00.11 – фалсафаи иҷтимоӣ (илмҳои фалсафӣ)

Яке аз ҷолишҳои умдаи ҷомеаи башарӣ дар асри XXI бархӯрди меъёрҳои тамаддуни умумибашарӣ, аз як сӯ ва арзишҳои хувияти миллӣ, аз сӯйи дигар мебошад. Ҷаҳонишавӣ санҷиши ҷиддӣ барои хувияти миллӣ ба шумор меравад. Хувият дар раванди ҷаҳонишавӣ ба мавзуи муҳокимаҳои ҳам илм ва ҳам ҳаёти рӯзмарра табдил ёфта, ҳамчун як навъ равзанае баромад менамояд, ки тавассути он бисёр хусусиятҳои муҳимми ҳаёти муосир баррасӣ, арзёбӣ ва омӯхта мешаванд. Гузашта аз ин, масъалаи хувияти миллӣ яке аз мушкилоти ҷаҳонии муосир махсуб меёбад, ки дар рӯзномаи ҷомеаи ҷаҳонӣ мақоми аввалро ишғол менамояд.

Вазъияти муайяни ғайриоддиро қайд намудан ба маврид аст. Афзоиши тамоюлҳои объективии ҳамгирӣ дар тамоми ҷаҳон, ки боиси ҳамбастагиҳои мутақобила дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷомеаи муосир – иқтисодӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ мегардад, баробар бо раванди устувор ва мувозӣ дар қиблаи зухуроти интернационализатсияи иқтисодӣ ва ҳаёти маънавӣ дар шакли эътирози ҷамъиятҳои алоҳидаи этникӣ ва умумиятҳои иҷтимоӣ дар минтақаҳо ва кишварҳои гуногун сурат мегирад. Гузашта аз ин, тарси аз даст додани забон, фарҳанг, хувият, махсусият дар ин шароит, ки ҳоси қариб ҳамаи халқҳост, дар сатҳи давлатҳое, ки аз манфиатҳои миллӣ – давлатӣ, хувияти миллии худ дифоъ мекунанд, низ зоҳир мешавад.

Таҳқиқот ба баррасии мавзӯе бахшида шудааст, ки дар афкори фалсафаи иҷтимоии тоҷик то ҳол ба қадри кофӣ омӯхта нашудааст. Аз як тараф, масъалаҳои назарияи этнос, миллат, худшиносии миллӣ мавзуи таҳқиқоти зиёди илмӣ гардидаанд. Дар баробари ин, проблемаи хувияти миллӣ, сохтор ва гуногунсатҳии он дар фалсафаи иҷтимоӣ начандон,

мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Мафҳуми хувият, ки солҳои охир дар адабиёти иҷтимоӣ-фалсафӣ ҳамаҷониба истифода мешавад, маъноҳои гуногунро дар худ касб менамояд. Хувият ҳамчун категорияи фалсафӣ, донишҳои иҷтимоӣ, ҳамчун категорияи раваншиносӣ ва донишҳои байнисоҳавӣ баррасӣ карда мешавад. Ҳамин тариқ, истилоҳ хусусияти байнисоҳавӣ пайдо мекунад. Васеъ шудани маънои истилоҳи «хувият» ба он вобаста аст, ки воқеияте, ки ин мафҳум инъикос менамояд, ба ҷунбиш омадааст. Ин боиси мубрамаи гардиши ду тамоюли ба ҳам алоқаманд ва дар айни замон аз ҳам фарқкунанда гардид: густариши васеи мафҳуми «хувият» дар суҳанпардозии оммавӣ ва кӯшиши хароб кардани (деконструксия)-и он дар мувоҳидаи илмӣ, ки ҳадафаш аз байн рафтани тасаввурот дар бораи хувияти том, саҳеҳ ва тағйирнаёбанда мебошад. Кори диссертатсионии Пиров А.К. дар мавзӯи «Хувияти чандсатҳӣ ва хусусиятҳои ташаккули он дар фазои бисёрфарҳангӣ (таҳлили фалсафӣ-иҷтимоӣ)» ба ҳамин гуна масъалаҳои илмӣ бахшида шудааст, ки мақсади муайян намудани хувияти чандсатҳӣ ва хусусиятҳои ташаккули он дар шароити ҷомеаи дар ҳоли рушд қарордошта, ки Тоҷикистон ба ҷунин ҷомеаҳо дохил мешавад, ба шумор меравад.

Мутобиқати муҳтавои диссертатсия ба ихтисос ё соҳаи илми эълоншуда. Диссертатсияи Пиров А.К. яке аз аввалин корҳои илмие мебошад, ки падидаи хувияти миллиро ҳамчун хориқаи мураккаб дар масири чандсатҳӣ дар фазои бисёрфарҳангӣ ба риштаи таҳқиқот кашидааст.

Диссертатсияи Пиров Аламшо Каримович дар мавзӯи «Хувияти чандсатҳӣ ва хусусиятҳои ташаккули он дар фазои бисёрфарҳангӣ (таҳлили фалсафӣ-иҷтимоӣ)» барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои фалсафа аз рӯи ихтисоси 09.00.11 – фалсафаи иҷтимоӣ (илмҳои фалсафӣ), ки аз рӯи он ба Шурои диссертатсионӣ мувофиқи фармоиши Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1-уми ноябри соли 2021, таҳти №311/01 ҳуқуқи қабули диссертатсияҳо барои ҷимоя дода шудааст, мувофиқ мебошад.

Саҳми шахсии доктараби дараҷаи илмӣ. Дар раванди таҳқиқоти илмӣ муаллифи диссертатсия асосҳои ташаккули ҳамзистии мусолиҳатомези кавмиро дар ҷомеаҳои муосир, аз ҷумла ҷомеаи тоҷикистонӣ, мавриди таҳлил қарор додааст. Дар заминаи таълимоту назарияҳои навини илмҳои иҷтимоӣ, инчунин манобеи эмпирикӣ муҳаққиқ омилҳои таъсиргузори гуногунсатҳаро ба ташаккули ҳамзистии мусолиҳатомези кавмӣ дар ҷомеаҳои муосир нишон додааст.

Пиров А.К. дар диссертатсияи худ масъалаҳои хувияти чандсатҳӣ ва хусусиятҳои ташаккули онро дар фазои бисёрфарҳангӣ таҳқиқ намуда,

проблемаҳои илмиро дар ҳалли вазифаҳои зерин муайян кардааст: шарҳи фалсафии мафҳумҳои «ҳамзистии мусолиҳатомези иҷтимоӣ», «хувияти бисёрсатҳӣ», «амали муштараки иҷтимоӣ» ва омилҳои ташаккули онҳо асоснок, фазои зуҳури ҳамзистии мусолиҳатомези иҷтимоӣ, хувияти бисёрсатҳӣ, амали муштараки иҷтимоӣ дар шароити ҷомеаҳои дорои таркиби гуногуни қавмӣ таҳлил, тамоюлҳои ташаккул ва рушди ҳамзистии мусолиҳатомези иҷтимоӣ, хувияти бисёрсатҳӣ ва амалҳои муштараки этникӣ-фарҳангӣ дар ҳаёти ҷамъияти муосири Тоҷикистон муайян, ҷиғунагии маҷмуи арзишҳои нави ташаккулёбанда ва мутобиқсозии онҳо барои гурӯҳҳои этникӣ дар ин равандҳо ошкор, нуқтаҳои асосии фазои муштараки умумияти арзишии сокинони кишвар дар соҳаҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ, меъёрию рафторӣ, иҷтимоӣ-психологӣ, муқаррарсозии сарҳадҳои ба ҳамдигар таъсиррасонии онҳо муайян, хусусияти диалектикий рушди ҷараёни амалҳои муштараки этникӣ-фарҳангӣ дар самти гуногун ва ихтилофоти дохилии онҳо, диалектикаи умумӣ ва хусусӣ дар рушди амалҳои муштараки этникӣ-фарҳангӣ, диалектикаи объективӣ ва субъективӣ дар ин падида ошкор, ҳудудҳои этникӣ бо мақсади муайянсозии зарфияти мусоидати онҳо ба ташаккули ҳисси ҳамзистии мусолиҳатомези иҷтимоӣ, хувияти бисёрсатҳӣ ва амалҳои муштараки этникӣ-фарҳангӣ ва мутобиқшавии умумиятҳои мазкур ба муносибатҳои нави ҷамъиятӣ, концепсияи умумияти миллӣ ҳамчун субъекти амалҳои муштараки этникию фарҳангӣ таҳлил, истифодаи дастовардҳои илмӣ дар бораи этнос (қавм) дар қаринаи танзими иҷтимоии муносибатҳои мубрами байниқавмӣ ва концепсияи амалҳои муштараки этникию фарҳангӣ, дар ҳамдигар муқамалгардонии равишҳои тамаддунӣ ва форматсионӣ, концепсияи иҷтимоӣ-фалсафии талаботи этникӣ ба сифати асоси субстансионалии низоми амалҳои муштараки этникию фарҳангӣ асоснок, асосҳои концептуалии танзими иҷтимоӣ дар маҷмуи механизмҳои давлатӣ ва ҷамъиятии танзим таҳқиқ, таърихӣ-тамаддунии низоми танзими давлатии амалҳои муштараки этникию фарҳангӣ дар қаринаи намунаи сиёсати миллӣ ва таҳлили иҷтимоию фалсафии концепсияи танзими ҷамъиятии талаботи этникии умумиятҳои миллӣ ба амал бароварда шудааст.

Ба андешаи муаллиф, амалҳои муштараки этникӣ-фарҳангӣ ба ҳамдигарғанигардонии субъектҳои, ки муштарак амал мекунанд, оварда мерасонанд. Амалҳои муштараки этникӣ-фарҳангӣ дар ҷомеаҳои бисёрэтникӣ яке аз шартҳои муҳимми танзимкунандаи муносибати локайдона байни аъзоёни умумиятҳои гуногуни субэтникӣ (ақаллияти қавмӣ) мебошад. Ин ба дарки хосу умумӣ дар идоракунӣ ва муътадилгардонии муносибати байни гурӯҳҳои субэтникӣ (ақаллияти авмӣ) мусоидат менамояд.

Дар диссертатсия асосҳои методологии омӯзиши ҷанбаҳои назариявии таҳқиқи масъалаи хувияти ҷандсатҳӣ дар фазои бисёрфарҳангӣ, концепсияҳои гуногун, тавзеҳи мафҳумҳои асосӣ ва равишҳои таҳқиқи онҳо дар фалсафаи иҷтимоӣ таҳлил гардидааст (дисс., с. 28-116).

Навгонии илмӣ таҳқиқот бо муносибати муаллиф ба таҳқиқи маҷмуи омилҳои муҳими таъмини ҳамзистии мусолиҳатомези этникӣ (қавмӣ) дар шароити бунёди ҷомеаи ҳуқуқбунёду демократӣ, ташаккули амали муштаракӣ этникӣ-фарҳангӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва асосноккунии он ба сифати стратегияи иҷтимоии муносибати байни тамаддунҳо муайян мегардад. Диссертатсия яке аз аввалин кӯшишҳои таҳқиқи мазмуни фалсафӣ-иҷтимоии танзими иҷтимоии амалҳои муштаракӣ этникию фарҳангӣ дар фазои иҷтимоӣ-фарҳангии ҷомеаи тоҷикистонӣ ба шумор меравад. Асоси концепсияи ҳамзистии мусолиҳатомези этникӣ (қавмӣ) ва танзими иҷтимоии амалҳои муштаракӣ этникию фарҳангӣ, ҳамкорӣ ва ҳамгирии методологии таҳқиқоти илмҳои гуногун дар бораи моҳияти танзими равандҳои муносири байниқавмӣ, ки дар монографияҳо, таҳқиқоти диссертатсионӣ, мақолаҳои иҷтимоӣ-фалсафӣ ва дигар мувоҳисаҳои илмӣ баён шудаанд, ба шумор мераванд, ки дар диссертатсия таҳлил шудаанд.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Қайд карда мешавад, ки фалсафаи ҳамзистии мусолиҳатомези қавмӣ ва амали муштаракӣ этникӣ-фарҳангӣ чун назари амиқу васеъ ба хусусияти ҳаёти фарҳангии ҷомеаи муносири тоҷикистонӣ хизмат мерасонад. Хулоса ва натиҷаҳои таҳқиқоти гузаронидашуда ба сифати асоси методологӣ барои таҳқиқи минбаъдаи масъалаи амали муштаракӣ этникӣ-фарҳангӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, таҳлили ҷараёнҳои дар ҷомеа рӯйдиханда қорбурд мегарданд. Ҳамчунин натиҷаҳои таҳқиқот барои ташаккули назарияи умумии фалсафа, фарҳангшиносӣ ва фалсафаи фарҳанг хеле муҳиманд. Зимни таълими фанҳо ва таҳияи курсҳои лексионӣ, ки масъалаи амали муштаракӣ этникӣ-фарҳангӣ, робитаи байни фарҳангҳо, ҳусни тафохум ва тоқатпазирро дарбар мегиранд, аз онҳо истифода бурдан мумкин аст.

Мазмуни муҳтасари таҳқиқот: Диссертатсияи Пиров А.К. аз муқаддима, се боб, дуvozдах зербоб, хулоса ва тавсияҳо, инчунин рӯйхати адабиёти истифодашуда мебошад. Дар қисмати муқаддимавии рисола, диссертант нуктаҳои асосии таҳқиқот, аз қабилӣ аҳамият ва зарурати таҳқиқ, дараҷаи омӯзиши мавзӯ, арзиши назариву амалӣ, мақсаду вазифаҳои пажӯҳиш, предмети таҳқиқ, объекти таҳқиқ, сарчашмаҳои таҳқиқ, навгонҳои илмӣ, нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда ва маълумоти дигари марбут ба меъёрҳои сохтори диссертатсияро тибқи талабот шарҳу

тавзеҳ дода, доираи масъалаҳои баҳсталаби мавзӯро мушаххас менамояд ва бо далелҳои эътимодбахш доир ба таҳаввул ва ташаккули мавзӯи таҳқиқшаванда огоҳона изҳори назар менамояд.

Боби якуми диссертатсия «Ҷанбаҳои назариявии таҳқиқи масъалаи ҳувияти чандсатҳӣ дар фазои бисёрфарҳангӣ» ном дошта, диссертант дар чор зербоби ин боб бо таъки ба манобеи фалсафию иҷтимоӣ ва таҳқиқоти илмии муосир масъалаҳои шарҳу тавзеҳи мафҳумҳои асосӣ ва равишҳои таҳқиқи онҳо дар фалсафаи иҷтимоӣ, таҳқиқи масъалаи хусусияти ташаккулёбии ҳувияти чандсатҳӣ дар назарияҳои муосири иҷтимоӣ, унсурҳои таърихӣ дар таркиби ҳувияти тоҷикон ва нақши онҳо дар таъмини ҳамзистии мусолиҳатомези қавмӣ, масъалаи таносуби ҳувиятҳои миллӣ ва хурдқавмӣ дар фазои бисёрфарҳангии ҷомеаҳои муосири дар ҳоли тағйирёбиро мавриди баррасӣ қарор медиҳад.

Муаллиф таъкид менамояд, ки дар луғатнома ва фарҳангномаҳо шарҳи ягонаи ҳувият вучуд надорад ва таърифҳои гуногуни вучуддошта ба аломату вижагиҳои серпахлуи ин падида асос меёбанд. Бо дарназардошти масъалаи таҳқиқшаванда диссертант, ҳувиятро ҳамчун мафҳуме тавсиф менамояд, ки он дар «худ идеяи субот, худшиносии шахсӣ, дарки мансубият ба гурӯҳҳои муайяни иҷтимоиро дар назар дорад. Ин ҳисси мансубияти худ (қисман бошуурона ва қисман бешуурона) бо чинс, синну сол, нақш, амсила, меъёр, гурӯҳ, фарҳанг ва ғайра вобаста мебошад» (дисс., с. 30).

Ҳамчунин, дар ин зербоб дар асоси пажӯҳиши осори фалсафии муҳаққиқони ҳам хориҷӣ ва ҳам ватанӣ муаллиф, мафҳумҳои бунёдии таҳқиқот – «амали муштараки иҷтимоӣ», «сарҳади этникӣ», «фосилаи иҷтимоӣ» ва «амали муштараки этникӣ-фарҳангӣ» – ро мавриди таҳқиқ қарор додааст. Шарҳу эзоҳи мафҳумҳои калидии таҳқиқотӣ ба муаллиф имкон додаанд, ки дар таҳқиқоти ба амал баровардаи худ бо дарки моҳияти аслии ҳувияти иҷтимоии инсон муҳтавои мафҳумҳои калидии «амали муштараки иҷтимоӣ» ва «амали муштараки этникӣ-фарҳангӣ»-ро муайян намояд.

Дар зербоби дуюми боби мазкур «Таҳқиқи масъалаи хусусияти ташаккулёбии ҳувияти чандсатҳӣ дар назарияҳои муосири иҷтимоӣ» диссертант, масъалаҳои зинаҳои асосии ҳувият, вобастагии фаъолии асосҳои ҳаммонандсозӣ аз вазъияти мушаххаси таърихӣ, пӯёии динамикӣ сохтори ҳувият, мураккабии ҳувияти чандсатҳӣ, хоси ҷомеаҳои бисёрмиллата будани ҳувияти чандсатҳӣ, сатҳҳои он – этникӣ, минтақавӣ, миллӣ, геополитикӣ ва тамаддунӣ, робита ва низоми мартабавии сохтори онро таҳқиқ намуда, исбот менамояд, ки ҳувияти чандсатҳӣ сохтори мураккаб дорад. Бо бардошт аз

гуфтаҳои болозикр диссертант, ба хувияти чандсатҳӣ чунин таъриф додааст: **Хувияти чандсатҳӣ** ин чунин низоми кушодаи мураккаби хувиятёбиест, ки аз сатҳи ҷомеапазирӣ ва қобилияти инсон барои муайян кардани мансубияти худ ба шохисҳои шахсӣ, гурӯҳӣ ва иҷтимоию фарҳангӣ бармеояд.

Дар зербоби сеюм «Унсурҳои таърихӣ дар таркиби хувияти тоҷикон ва нақши онҳо дар таъмини ҳамзистии мусолиҳатомези қавмӣ» осори муҳаққикони соҳа доир ба масъалаи баррасишаванда, нигоришу таснифи маҳдуд доштани ин осор ба замони таърихӣ ва дар онҳо тавачҷуҳи камтар ба равандҳои имрӯзаи ҷаҳонишавӣ шудааст, таҳқиқ намудааст. Муаллиф, қайд менамояд, ки «сарзамини зисти ин ва ё он миллату қавм натавонад ҷойи зисту паноҳгоҳ, балки шабакаи мураккаби барқарор ва ҳифзи муносибату ҳамкориҳо бо дигар қавму миллатҳо бо шеваи ба худ хос низ ҳаст. Мафҳуми марз ва ҳифозати он аз давраҳои устуравӣ сар карда то даврони муосир ҳамеша дар қолаби хувияти тоҷикон арзишҳои бунёдию азали ба шумор мерафт. Ин гувоҳи он аст, хувияти тоҷикон воқеан бо ҷуғрофиёи сарзамини аҷдодӣ пайванд аст ва он имрӯз дар муносибати тоҷиконе, ки дар минтақаҳои наздисарҳадӣ зиндагӣ мекунанд, равшан мушоҳида мешавад» (дисс. с. 79). Муаллиф, бар он назар аст, ки ҷомеа бояд таҳаммули умумиятҳои мухталифи забонӣ ва фарҳангиро дошта, ҳамзамон зарурати эҷоди шароитро барои мутолиаю риояи гурӯҳҳои субэтникӣ (ақаллиятҳои қавмӣ) аз меъёру арзишҳои фарҳангии умумиро аз хотир фаромӯш насозад. Аз таҳлили мазкур, диссертант, ба хулоса омадааст, ки дар таркиби хувияти мардуми тоҷик дар тӯли таърих тамоюли мусбати ақидатӣ оид ба ҳамзистии мусолиҳатомез бо мардумони дигар инкишоф ёфтааст.

Дар зербоби чорум «Масъалаи таносуби хувиятҳои миллӣ ва хурдқавмӣ дар фазои бисёрфарҳангии ҷомеаҳои муосири дар ҳоли тағйирёбӣ» осори муҳаққикони ҳам дохилӣ ва ҳам хориҷӣ доир ба мафҳуми «хувияти субэтникӣ» (хурдқавмӣ) ва яке аз мафҳумҳои баҳсбарангез будани он дар илми ҷомеашиносӣ баррасӣ ва мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Диссертант, хувияти хурдқавмиро «ҳамчун фосолае миёни умумияти миллӣ (бо ҳамбастагии иқтисодӣ–сиёсӣ ва шахрвандӣ–ҳуқуқӣ) қарор медиҳад ва он бештар ба ҳамбастагии алоқаманд ба ҳудуди муайяну фарҳанг (дин, забону одоб ва русум) асос меёбад, ки дар тӯли замон ба вучуд омада ва таҳаввул ёфтааст» (дисс., с. 95) тавсиф намуда, онро умумияти гуногуни афрод бо сифатҳои мухталиф ба хотири таъмини манфиатҳои онҳо робитаю ҳамкориҳоро ба роҳ мекунанд, тавсиф менамояд. Қобили зикр аст, ки масъалаҳои дар ин боб мавриди назар қарор гирифта дар сатҳи муносиб ба талаботи илми муосир таҳқиқ шудаанд.

Дар боби дуюми диссертатсия – «Роҳу усулҳои ташаккули амалҳои муштаракӣ иҷтимоӣ дар муҳити бисёрфарҳангии ҷомеа» – таҳқиқи масъалаҳои таъмини иштироки хурдакҷамъҳо дар ҳаёти ҷамъиятии Тоҷикистони соҳибистиклол, хусусиятҳои ниҳодишавии амалҳои муштаракӣ иҷтимоӣ дар муҳити бисёрфарҳангӣ, гоյи миллӣ ҳамчун инъикоси ҷанбаҳои маънавии хувияти миллӣ-фарҳангӣ, заминаҳо ва дурнамои ташаккули амалҳои муштаракӣ иҷтимоӣ дар ҳаёти ҷамъиятии Тоҷикистон ба амал бароварда шудааст, ки аз чор зербоб иборат аст. Муҳаққиқ дуруст таъкид менамояд, ки вусъати раванди ҷаҳонишавӣ ба муҳочирати аҳоли дар фазои ҷомеаи пасошуравӣ оварда расонд, ки он ба тағйири таркиби аҳолии ин кишварҳо мусоидат намуд. Ин раванд ҷомеаи тоҷикистониро низ сарфи назар накардааст.

Диссертант, дар зербоби аввал «Таъмини иштироки хурдакҷамъҳо дар ҳаёти ҷамъиятии Тоҷикистони соҳибистиклол» қайд менамояд, ки агарчанде таркиби аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйироти ҷиддиро аз сар гузаронид, Тоҷикистон боз ҳам давлати бисёрэтникӣ боқӣ мемонад ва ақаллиятҳои миллӣ 15,2 фоизи аҳолии ҷумҳуриро ташкил медиҳанд. Муаллиф заминаҳои ин бисёрҷамъӣ ва баромади ҷамъиятҳои гуногуни фарҳангии дар қаламрави Тоҷикистон маскунбударо таҳлил намуда, онро дуруст гурӯҳбандӣ намудааст.

Муаллиф, қайд менамояд, ки ба роҳ мондани муколама байни гурӯҳҳои этникӣ бо мақсади ба сохтори худмуайянқунии онҳо ворид намудани рамзҳои умумимиллии хувият ва тавассути он барои дар субэтносҳо (хурдакҷамъҳо) ва этноси (ҷамъи) давлатташаккулдиҳанда, ки дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон зиндагӣ мекунанд, ташаккул додани менталитети ба ҳам мутобиқшуда, дарки ба ҳамдигар наздики ҳодисоту ҷараёнҳои, ки бо ҳаёти ҷамъиятӣ алоқаманданд, замина фароҳам овард.

Диссертант, муайян намудааст, ки таъмини ҳамзистии осоиштаи мардумони гуногунтабори воҳидҳои сиёсӣ, яъне давлатҳо бидуни татбиқи эҳтиром ба арзишҳои ҳамдигарии онҳо мушкил аст. Чунин ҳамзистӣ дар фарҳанги онҳо ҳисси эҳтиром ба арзишҳои ҳаётии якдигарро ташаккул медиҳад ва онҳо ҳамдигарро ҳамқисмат мешуморанд.

Зербоби дуюм «Хусусиятҳои ниҳодишавии амалҳои муштаракӣ иҷтимоӣ дар муҳити бисёрфарҳангӣ» ба баррасии масъалаи ниҳодишавии амалҳои муштаракӣ иҷтимоӣ ва хусусиятҳои он дар муҳити бисёрфарҳангӣ бахшида шудааст. Ба андешаи диссертант, дар низоми иҷтимоии ҷомеаи тоҷикистонӣ тағйироте ба вуҷуд омадаанд, ки тасаввуроти аъзои онро дар бораи шаклҳои ҳамкорӣҳои хусусияти муколамавидошта бо гурӯҳҳои дигари хурдакҷамъӣ ва байни худ тағйир доданд. Дар манзараи ин тағйирот масъалаи

чи тавр зимни таркиби бисёрэтникии аҳоли, афзоиши худогоҳии миллӣ ва эҳёи маънавии халки тоҷик дар дурнамои дарозмуддат муносибати бетарафона, ҳолисонаи гурӯҳҳои гуногуни этникиро ба анъанаҳои дигари фарҳангӣ ва арзишҳои ҳаёти ба даст овардан мумкин аст, мубрамияти худро гум намекунад. Диссертант, таъкид менамояд, ки заиф будани амали муштараки самаранок байни умумиятҳои иҷтимоӣ доираи эътимоднокии онҳоро нисбат ба ҳамдигар коҳиш медиҳад. Чунин ҳолат ба манфиати пойдории ҳисси хувияти умумишаҳрвандии ҷомеа намебошад. Соҳаҳои ҳаёти ҷомеа бояд барои ҷалби амалҳои муштараки мардум, новобаста аз сифатҳои динӣ, маҳаллӣ, забонӣ, эътиқодӣ ва ғайра, ҳамеша кушода бошанд. Татбиқи ин амал боиси фаъолнокӣ, тақвияти ваҳдати иҷтимоӣ, ташаккули хувияти миллӣ мегардад, ки дар рӯ ба рӯи бӯҳронҳои ҷаҳони имрӯза барои давлати миллӣ хеле муҳим мебошад.

Дар меҳвари зербоби сеюм «Ғояи миллӣ ҳамчун инъикоси ҷанбаҳои маънавии хувияти миллӣ-фарҳангӣ» таҳқиқи асосҳои ғояи миллӣ дар доираи низоми ақидаҳои фалсафӣ, сотсиологӣ, иҷтимоӣ-равонӣ, ахлоқӣ, динӣ ва ғайра, ки асосан аз инъикоси тасаввурот дар бораи ояндаи миллат, самтҳои рушд, тақдирӣ минбаъда, муносибат бо миллатҳои дигар иборат мебошад, ба амал бароварда шудааст. Диссертант, ба он назар аст, ки хусусиятҳои муҳимми андешаи миллии Тоҷикистон бояд натавонанд рӯ овардану эҳёи гузаштаи таърихӣ, балки инчунин тарҳрезии ҳадафи стратегияи рушди миллӣ бошад. Миллатро на он қадар марзҳо (новобаста аз он ки «панҷараи оҳанин» кушода ва ё баста аст), на парчам, на ситоиш ва на шаҳрвандӣ, балки, пеш аз ҳама, таърих, фарҳанг, анъана ва аз ҳама муҳим, умед ба ояндаи умумӣ (барои тамоми миллат), ки аслан аз ибтидо танҳо ҳамчун идея вучуд дорад, муттаҳид менамояд (дисс., с. 162).

Диссертант, муайян намудааст, ки дар байни падидаҳои марбут ба андешаи миллӣ ва хувияти миллӣ алоқамандии ногусастанӣ вучуд дорад. Ташаккули хувияти миллӣ бидуни ваҳдати андешаи миллӣ ва сармояи миллии миллат аз лиҳози сиёсӣ шакл гирифта наметавонад. Танҳо бо ташаккули як миллати бошуури сиёсӣ Тоҷикистонро на ҳамчун қаламрав, балки ҳамчун як давлати пурқудрат мешиносанд. Ташаккули хувияти миллӣ бидуни ҳузури мафкураи самарабахши миллӣ-давлатӣ ҳамчун як моҳияти актуалӣ, ки низоми ҷаҳонбинӣ, арзишҳо ва тафаккури иҷтимоии ҳар миллатро муайян месозад, ғайриимкон аст.

Муаллифи диссертатсия таъкид менамояд, ки барои таъмини рушди минбаъдаи муваффақонаи ҷомеа коркарди андешаи миллӣ зарур аст, ки он дар навбати худ имкон медиҳад, мафҳуми гумшудаи хувияти миллӣ, ки ба

принсипҳои якдилӣ ва эътирофи ягонагиро гуногуншаклӣ асос ёфтааст, ба даст оварда шавад.

Зербоби чоруми боби дууми диссертатсия «Заминаҳо ва дурнамои ташаккули амалҳои муштараки иҷтимоӣ дар ҳаёти ҷамъияти Тоҷикистон» унвонгузорӣ шудааст, ба таҳлили масъалаи амалҳои муштараки этникӣ-фарҳангӣ – чунин зухуроте, ки байни гурӯҳҳои этникии дар кишварҳои Осиёи Марказӣ умр ба сар мебаранд, сурат мегирад, бахшида шудааст. Диссертант, таъкид менамояд, ки барои дарки ҳамаҷаҳаби моҳияти ин падида даврҳои муайяни муносибатҳои байниэтниқӣ ва мафҳуми «сарҳади этникӣ мавқеи муҳим дорад. Сарҳади этникӣ на ба маънои маъмули истифодаи ин мафҳум (вусъати ҳудудҳои давлат), балки чун пайомади субъективӣ дар доираи муносибатҳои байниэтниқӣ даркшаванда фаҳмида мешавад. Дар бораи сарҳад ба маънои этникӣ – фарҳангӣ дар адабиёти илмии даврони шуравӣ П.И. Кушнер ва М. М. Бахтин таҳқиқот анҷом додаанд. Дар илми ҷаҳонӣ он бо наشري асари Ф. Барт, ки сарҳади этниқиро дар робита бо кавмият баррасӣ мекунад, маъмултар гашт. Сарҳади этникӣ гурӯҳро муайян намуда, ба ҳамаҷаҳаби фарҳангии аҳамияти асосӣ медиҳад, ки он нави муносибатҳои гурӯҳро муайян менамояд (дисс., с. 178-179).

Диссертант ба ҳулосае омадааст, ки яке аз шаклҳои зухури амали муштараки иҷтимоӣ ҳамчун амали муштараки этниқию фарҳангӣ барои вусъати ҳисси ҳамдигарфаҳмии мардумони минтақа нақши муҳимро иҷро менамояд. Ҳар қадар ин падида вусъат дошта бошад, ҳамаҷаҳаби сарҳадҳои тавассути тасаввуроти зеҳнӣ миёни муоширати кавмҳо бавучудоянда камтар мешавад. Афзоиши сарҳадҳои этникӣ муоширати одамони ба кавмҳои гуногун мансубдари душвор мегардонад, ки ин таъсири худро ба ваҳдати сатҳи болотар расиданашонро дар доираи давлати миллӣ душвортар месозад.

Барои ҷомеаи тоҷик мавҷудияти таҷрибаи давомноки ҳамзистии ороишта бо кавмҳои гуногун, имконияти бидуни мушкилӣ эҷод намудани фазаи ҳамдигарфаҳмиро дар шароити имрӯза фароҳам оварда, гурӯҳҳои субэтниқии (ақаллияти кавмӣ)-и дар Ҷумҳурии Тоҷикистон сукунат дошта, бинобар мавҷудияти ҳамзистии тӯлонии таърихӣ ва таҷрибаи фаъолияти муштараки хоҷагидорӣ дар шароити мусоиди ваҳдату ҳамдигарфаҳмӣ қарор доранд, ҳулоса менамояд диссертант.

Диссертант Пиров А.К. дар боби ниҳоми диссертатсия, ки «Масъалаҳои амалии таъмини зисти мусолиҳатомези кавмӣ дар шароити ташаккули давлатҳои миллӣ» номгузорӣ шудааст, таҳқиқи заминаҳои иҷтимоии таъмини ҳамзистии мусолиҳатомези этникӣ дар ҷомеаи тоҷикистонӣ, нақши анъанаҳои миллӣ дар ташаккули ҳамзистии мусолиҳатомези кавмӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ, тамоюлоти бо манфиатҳои

сиёсӣ омехтани хисси худогоҳии қавмӣ дар ҷаҳони муосир, ҷойгоҳи таҳкими эътимоди байниқавмӣ дар таъмини суботи ҷамъиятии кишварҳои Осиёи Марказӣ ба амал бароварда шудааст.

Зербоби якуми боби сеюм «Заминаҳои иҷтимоии таъмини ҳамзистии мусолиҳатомези этникӣ дар ҷомеаи тоҷикистонӣ» масъалаи амалии таъмини зисти мусолиҳатомези қавмӣ дар шароити ташаккули давлати миллӣ ва аҳамияти амалҳои муштаракӣ этникӣ–фарҳангӣ дар ин раванд мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст.

Таъкид гардидааст, ки дар ҷомеаи тоҷикон дар даврони пеш аз истиқлол амалияи ба амалҳои муштаракӣ иҷтимоӣ воридсозии арзишҳои хос ба мафкураи ҳоким татбиқ мегардид. Дар баробари ҷанбаҳои манфию маҳдудгароёна доштани таҷрибаи мазкур дар пешрафти ҳаёти ҷамъиятии кишварамон нақши муҳимро иҷро намуд. Масъалаи таъмини ҳамзистии мусолиҳатомези аъзоёни ҷомеа, новобаста аз танаввуъи арзишию вобастагҳои иҷтимоӣ сиёсӣ, яке аз шартҳои зуҳуру мавҷудияти давлатҳои миллӣ ба шумор меравад. Маҳз дар ҳамин муносибат равиши бархӯрди давлатҳои миллӣ ба масъалаи таъмини ҳамзистии мусолиҳатомези аъзоёни ҷомеа аз ҳамдигар фарқ мекунад ва ин зарурати таҳқиқи ин мавзӯро пайваста мубрам месозад (дисс., с. 227). Ба андешаи муаллиф, нақшаи қолабии барои ҳамаи давраи замони яқхела муносиби роҳи дарёфти ҳалли таъмини ҳамзистии мусолиҳатомези аъзоёни ҷомеа вуҷуд надорад ва он мунтазам дар заминаи таҳлилу омӯзишҳо мукаммалу муносибтар амалӣ гардонида мешавад. Ин тадбирҳо барои заминаи ниҳодишавии фаъолиятҳои аъзоёни ҷомеа мусоидат намуда, эътимодро байни гурӯҳҳои этникии сокинони кишвар мустаҳкам менамоянд.

Дар зербоби дуюми боби мазкур «Нақшаи анъанаҳои миллӣ дар ташаккули ҳамзистии мусолиҳатомези қавмӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ» мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Таъкид гардидааст, ки раванди ҷаҳонишавӣ, ки пайваста ба тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷомеаи муосир таъсир мерасонад, наметавонад чунин масъалаҳои муҳим, ба мисли ҳифзи анъанаҳои миллӣ, фарҳангҳои алоҳида ва арзишҳои муайяни ҷаҳони муосирро дар канор гузорад.

Бино ба таъкиди муҳаққиқ ба даст овардани истиқлоли сиёсӣ ба мо имкон фароҳам овард, ки ба рушди фарҳанги миллӣ, ҳифзу эҳёи мероси маънавии ниёгонамон мусоидат намоем ва дар ҳамин замина асолати фарҳангии худро нигоҳ дорем. Бозгӯи равшани самараи ин тадбирҳо дастовардҳои ифтихорӣ ҳастанд, ки мо дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти фарҳангии мамлакат ба даст овардем. Кушода шудани ҷандин каналҳои нави

телевизионию радио, бо техникаҳои рақамӣ таҷҳизонидани онҳо, бунёди бинои нави Китобхонаи миллӣ... ба шумор мераванд (дисс., с. 254).

Аз хулосаҳои диссертант бармеояд, ки аввалан, дар фарҳанги маънавии қавму миллатҳои гуногун анъанаҳои вучуд доранд, ки хусусияти муносибатҳои онҳоро бо дигар мардумон инъикос менамоянд. Сониян, анъанаҳои миллии тоҷикон дар муҳити иҷтимоие ташаккул ёфтаанд, ки дар он миллату қавмҳои гуногун ҳамеша бо ҳам иртибот доштанд. Зимни чунин бархӯрду робитаҳои анъанаҳои ташаккул ёфтаанд, ки ҳамзистии байниҳамдигарии онҳоро аз бисёр ҷиҳат имконпазир гардониданд. Ин анъанаҳои имрӯзӣ низ роҷанд ва ҷомеа барои ҳифзу ба мерос гузоштани он сайё талош меварзад.

Дар зербоби сеюм «Тамоюлотҳои бо манфиатҳои сиёсӣ омехтани ҳисси худогоҳии қавмӣ дар ҷаҳони муосир» қайд карда мешавад, ки новобаста аз он ки бештари давлатҳои муосир давраи шиддати ихтилофоти байниэтнокиро пушти сар намудаанд, вале ҳамонро барои идоракунии муносиби ин равандҳо зарурати ҷустуҷӯи роҳҳои мутобиқсозии амалҳои муштараки умумиятҳои қавмӣ боқӣ мемонад. Зеро дар ин самт баъзе мушкилот ҳанӯз ҳам ҳалли пурраи худро наёфтанд ва зуҳури онҳо бо мурури рушди ҷомеаҳо ба шакли дигар мегузаранд. Аксаран онҳо аз шаклҳои маъмулии эҳсосии худ ба тартиби оқилонаро бошуурона истифодаи фишангҳои иҷтимоию ҳуқуқӣ таъя намуданро афзалият медиҳанд (дисс., с. 255-256).

Хувияти ҷандсатҳӣ нишон медиҳад, ки одамон дар инзиво аз якдигар вучуд надоранд, балки робитаҳои муносибатҳои хеле зиёд онҳоро бо ҳамдигар мепайвандад. Ин робитаҳои муносибатҳои вобаста ба сатҳҳои гуногуни наздикшавии одамон шаклҳои муносиби хувияти онҳоро ташаккул медиҳанд ва омили муҳимми ташаккулёбии чунин хувияти шахс таъсири воқеияти ҳаёт аст, ки инсон дар он фаъолият менамояд.

Зербоби чоруми боби мазкур «Ҷойгоҳи таҳкими эътимоди байниқавмӣ дар таъмини суботи ҷамъиятии кишварҳои Осиёи Марказӣ» унвонгузори шуда, дар доираи он суботи ҷамъиятӣ барои ҳар як кишвар аз ҷумла кишварҳои Осиёи Марказӣ баррасӣ шудааст. Бар мабноси пажӯҳиши анҷомдода, муҳаққиқ қайд мекунад, ки эътимоди қавмиро дар ҷомеа метавон дар заминаи сиёсати умумии дохилии кишвар бо риояи эҳтиром ба ҳуқуқи озодиҳои сокинон новобаста аз мансубияти иҷтимоияшон муваффақона роҳандозӣ намуд.

Дар шароити давлати сермиллат ҳамзистии мусолиҳатомези намояндагони умумиятҳои этникӣ, дӯстӣ ва ваҳдати онҳо ба рукнҳои одилонаро демократии рушди ҷомеа, ки масъалаи асосӣ дар он масъалаи ҳокимият, иштироки ақаллиятҳои миллӣ дар идоракунии ҷомеа мебошад.

Бо итминон метавон гуфт, ки рушди муносибатҳои миллӣ дар Тоҷикистон, пеш аз ҳама, аз дараҷаи рушди муносибатҳо ва ҳамбастагҳои байни ақаллиятҳои миллии муқими кишвар, ҷойгоҳ ва мавқеи онҳо дар ҳаёти сиёсии ҷамъият вобаста аст.

Хулосаи диссертатсия аз ду қисмат «Натиҷаҳои асосии илмии диссертатсия» ва «Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо» иборат мебошад. Хулосаи умумии рисола низ ба ҳамон равише навишта шудааст, ки андешаҳои муаллифи рисоларо фарогир аст.

Автореферати диссертатсия, гузоришҳои илмӣ ва мақолаҳои ба ҷоп расонидаи Пиров Аламшо Каримович муҳтавои асосии диссертатсияро инъикос намуда, аз лаёқати баланди илмии доктараби дараҷаи илмӣ гувоҳӣ медиҳанд.

Дар баробари дастовардҳо дар диссертатсия баъзе камбудҳои ҷузъӣ низ ба мушоҳида мерасанд, ки ислоҳи онҳо боиси тамомияти ҳусни таҳқиқ хоҳад буд:

1. Дар рисола муаллиф мебоист дар таркиби ҳувиати хурдақавмҳои дар Тоҷикистон сукунатдошта қабати арзишҳои фаромиллиро низ мавриди таҳлил қарор медод. Ин имконият фароҳам меовард, ки сатҳи дилбастагӣ эҳсоси ҳамбастагии онҳоро бо суннату арзишҳои ҳавзаҳои дигари миллию фарҳангӣ дарк намоем.

2. Муаллиф агар зимни таҳлили масъала ба равандҳои имрӯзаи кавммеҳварие, ки дар Осиёи Марказӣ тамоюли шаклگیرӣ доранд, таваҷҷуҳ менамуд арзишмандии амалии он барои ҷомеаи муосири мо зиёдтар мегашт.

3. Дар рисола сабабу омилҳои зиддиятҳои кавмие, ки соли равон дар як қатор кишварҳои минтақаи мо сурат гирифтанд ва онҳо аз бисёр ҷиҳат ҷанбаи ҳувиатӣ доштанд, мавриди таҳлили васеъ қарор нагирифтаанд.

Камбудҳои зикршуда арзиши диссертатсияро коҳиш намедиханд ва ислоҳи онҳо низ вақти зиёдро тақозо намекунад. Диссертатсияи Пиров Аламшо Каримович дар мавзӯи «Ҳувиати ҷандсатҳӣ ва хусусиятҳои ташаккули он дар фазои бисёрфарҳангӣ (таҳлили фалсафӣ-иҷтимоӣ)» барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои фалсафа аз рӯйи ихтисоси 09.00.11 – фалсафаи иҷтимоӣ (илмҳои фалсафӣ) бо ихтисоси илмии интихобнамудаи муаллиф мувофиқат менамояд. Мавзӯи диссертатсия ва мазмуну муҳтавои он ба доираи мавзӯ ва масъалаҳои таҳқиқӣ, ки дар шиносномаи ихтисоси илмии 09.00.11 – фалсафаи иҷтимоӣ (илмҳои фалсафӣ) таъйин шудаанд, комилан мувофиқат мекунад.

Хулоса, диссертатсияи Пиров А.К. дар мавзӯи «Ҳувиати ҷандсатҳӣ ва хусусиятҳои ташаккули он дар фазои бисёрфарҳангӣ (таҳлили фалсафӣ-иҷтимоӣ)» барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои фалсафа аз рӯйи

ихтисоси 09.00.11 – фалсафаи иҷтимоӣ (илмҳои фалсафӣ) кори илмӣ-таҳқиқии анҷомёфта ба ҳисоб меравад.

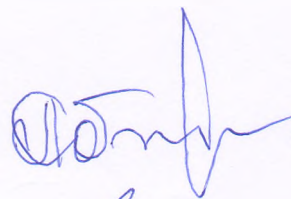
Диссертатсияи Пиров Аламшо Каримович дар мавзӯи «Хувияти чандсатҳӣ ва хусусиятҳои ташаккули он дар фазои бисёрфарҳангӣ (таҳлили фалсафӣ-иҷтимоӣ)» ба талаботи бандҳои 31-35-и Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, таҳти № 267 тасдиқ шудааст, ҷавобгӯ буда, муаллифи он сазовори дараҷаи илмии доктори илмҳои фалсафа аз рӯи ихтисоси 09.00.11 – фалсафаи иҷтимоӣ (илмҳои фалсафӣ) мебошад.

Тақриз ба талаботи банди 79-и Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-уми июни соли 2021, таҳти №267 тасдиқ шудааст, мувофиқ мебошад.

Тақризи мазкур дар маҷлиси кафедраи фанҳои ҷомеашиносии МДТ «Донишгоҳи давлатии тиббии Тоҷикистон ба номи Абӯалӣ ибни Сино» аз 26 августи соли 2022, суратмаҷлиси № 1 муҳокима ва тасдиқ карда шудааст.

Дар маҷлиси кафедра 23 нафар иштирок намуданд. Натиҷаи овоздиҳӣ: «тарafdор» - 23 нафар, «муқобил» - нест, «бетараф» - нест.

Раискунанда: мудири кафедраи фанҳои ҷомеашиносии МДТ «Донишгоҳи давлатии тиббии Тоҷикистон ба номи Абӯалӣ ибни Сино» доктори илмҳои фалсафа, профессор

Саидов А. С.

Котиби ҷаласа: номзади илмҳои фалсафа, дотсент

Азимова М.М.

